Hættan gerir ekki boð á undan sér – Um öryggi og viðbúnað í íslenskum grunnskólum

Svava Magdalena Hönnudóttir

Slys á Íslandi þar sem grunnskólabörn voru á leið með rútu í skólasund vakti mig til umhugsunar um viðbúnað skóla og annarra aðila þegar slys verða á skólatíma. Eftir áreksturinn voru börn send fótgangandi 300 metra leið í sund áður en verkferlar voru virkjaðir (Garðabær, 2026). Foreldrar gagnrýndu viðbrögð og upplýsingagjöfina og kölluðu eftir skýrari ábyrgð og verkferlum þegar slys eða áföll verða (Silja Rún Sigurðardóttir, 2026). Vart þarf að nefna hversu miklu máli skiptir að verkferlar séu skýrir og samræmdir þegar á reynir.

Öryggi nemenda í íslenskum grunnskólum var viðfangsefni í lokaverkefni mínu til BA-prófs í uppeldis- og menntunarfræði við Háskóla Íslands. Í rannsókninni voru greind opinber skjöl sem móta starf grunnskóla, það er að segja lög, reglugerðir og leiðbeinandi gögn um öryggi og viðbúnað. Leitast var við að svara því hvernig öryggi og viðbúnaður birtast í þessum skjölum og hvort sú mynd sem þar er dregin upp bendi til þess að nemendur njóti sambærilegs öryggis óháð skóla.

Við greininguna var stuðst við orðræðugreiningu og WPR-nálgun (What’s the Problem Represented to Be?) sem þróuð hefur verið af Carol Bacchi (2025). Sú nálgun felur í sér að greina hvernig þær lausnir sem lögð er áhersla á í opinberri stefnumótun varpa ljósi á hvers

konar og hvaða vandamál eru talin aðkallandi á hverjum tíma. Þannig var hægt að greina hvers konar merkingu öryggi hefur í skólaumhverfinu með því að greina þær lausnir og áherslur sem dregnar eru fram í opinberum skjölum. Litið var einnig til þess hvaða öryggisþættir fá litla eða enga umfjöllun, þar sem þagnir í skjölunum geta sagt til um hvaða hættur eða ógnir við öryggi nemenda eru ekki taldar jafn brýnar. Í greiningunni var því lögð áhersla á að skoða ríkjandi orðræðu og skilning á öryggi nemenda í grunnskólum, þar er að segja hvaða hættur og ógnir eru taldar krefjast viðbragða og hvernig slík framsetning getur haft áhrif á forgangsröðun öryggismála í grunnskólum.

Ólíkar áherslur í öryggismálum

Niðurstöður rannsóknarinnar bentu til þess að ólíkir þættir öryggis njóti ekki sömu stöðu innan þess regluverks sem mótar grunnskólastarf. Lög og reglugerðir leggja að mestu áherslu á félagslegt og andlegt öryggi nemenda, svo sem vellíðan, jákvæðan skólabrag, góð samskipti og forvarnir gegn einelti. Lögin leggja til dæmis skýrar skyldur á skóla þegar kemur að forvörnum og viðbrögðum gegn einelti, en sambærilegar kröfur um viðbragðsáætlanir eða skipulagðan viðbúnað vegna slysa eða annarra atvika sem geta ógnað líkamlegu öryggi er ekki að finna í þeim lögum sem greind voru. Umfjöllun um slíkan viðbúnað er einna helst að finna í leiðbeinandi skjölum.

Sambærilegar niðurstöður hafa komið fram í fyrri rannsóknum sem gerðar voru í íslenskum skólum um áfallaáætlanir. Gunnar Finnbogason og Hildur Gunnarsdóttir (2010) bentu á að ekki allir grunnskólar landsins væru með áfallaáætlun og þar sem áfallaáætlanir var að finna voru þær misýtarlegar eða lögðu áherslur á ólíka þætti. Rannsókn Jónínu Ásgeirsdóttur (2013) leiddi í ljós svipaðan vanda á leikskólum í Reykjavík, þar sem 67% borgarrekinna leikskóla höfðu áfallaáætlun og 40% einkarekinna leikskóla. Í meirihluta áfallaáætlana var viðbúnaður vegna slysa eða veikinda skilgreindur en tilmæli um viðbrögð við ofbeldi aðeins að finna í þriðjungi áætlana í borgarreknum leikskólum. Þegar skýrar kröfur um viðbragðsáætlanir vegna öryggis skortir getur viðbúnaður ráðist af áherslum og framkvæmd hvers skóla (Tipler o.fl., 2017). Það getur leitt til misræmis milli skóla og slíkt getur einnig vakið spurningar um jafnræði nemenda til öruggs skólastarfs.

Eitt þeirra skjala sem voru greind er Viðbragðsleiðbeiningar fyrir skólastofnanir (2021). Markmið þeirra er að styðja skóla við undirbúning og viðbrögð ef hættuástand skapast. Þar er meðal annars fjallað um neyðarstjórn og ábyrgðarhlutverk en einnig hvernig framkvæma má æfingar. Við greininguna kom hins vegar í ljós að í skjalinu er vísað til skólameistara sem ábyrgðaraðila í ákveðnum aðstæðum. Þar sem slíkt starfsheiti tilheyrir framhaldsskólum en ekki grunnskólum vekur það spurningar um að hve miklu leyti þær leiðbeiningar eru sniðnar að grunnskólastiginu.

Viðbúnaður fyrir allt skólasamfélagið

Í fræðilegri umfjöllun um öryggi nemenda í daglegu skólastarfi er talið mikilvægt að líta á félagslegt, andlegt og líkamlegt öryggi sem eina heild. Þessir þættir eiga að styðja hver annan og mynda saman heildstæða vernd sem nemendur eiga að njóta í skólanum, enda eyða þeir stórum hluta dagsins í skólanum (Alba og Gable, 2012; Bradshaw o.fl., 2021). Skólaöryggi felur jafnframt í sér að skólasamfélagið sé viðbúið og hafi burði til þess að bregðast við hættum sem geta skapast (GADRRRES, 2022).

Misræmi í áherslum getur haft áhrif á hvernig öryggismál eru sett í framkvæmd. Þegar leiðbeiningar um viðbúnað sem snýr að öryggi nemenda eru ekki bundnar skýrum kröfum getur verið misvel staðið að því hvernig þær eru innleiddar og hversu reglulega þær eru endurskoðaðar og æfðar. Slíkt þarf ekki endilega að þýða að öryggismálum sé misvel sinnt eftir skólum en býður upp á að viðbúnaður byggist að hluta til á fyrri reynslu einstakra skóla og sveitarfélaga. Þegar öryggismál eru háð hverjum skóla fyrir sig má ætla að nemendur njóti ekki endilega sambærilegs öryggis og þar af leiðandi ekki jafnræðis til öruggs skólastarfs.

Rannsóknir á þessu sviði hafa bent á að í viðbragðsáætlunum fyrir skólastofnanir gleymist oft að taka tillit til þeirra nemenda sem þurfa stuðning í daglegu skólastarfi (Boon, 2012; Chung o.fl., 2009). Þegar ekki er horft til þess fjölbreytta hóps nemenda sem tilheyrir skólasamfélaginu getur reynst erfiðara að tryggja skilvirk viðbrögð þegar ófyrirsjáanleg atvik eiga sér stað og þar með geta afleiðingarnar orðið alvarlegri. Þar sem íslenskir grunnskólar starfa samkvæmt lögum um skóla án aðgreiningar (nr. 91/2008) má ætla að mikilvægt sé að viðbragðsáætlanir séu unnar með þarfir ólíkra nemendahópa í huga og endurspegli þann fjölbreytileika sem er til staðar í íslensku skólasamfélagi.

Rannsóknir hafa jafnframt sýnt að skýrar og samþættar viðbragðsáætlanir, ásamt reglulegri þjálfun starfsfólks og nemenda, skipta höfuðmáli þegar hætta skapast (Schildkraut o.fl., 2023; Tipler o.fl., 2017). Viðbragðsáætlanir einar og sér duga skammt: Þær þurfa að vera virkar, reglulega endurskoðaðar og æfðar. Jafnframt benda rannsóknir til þess að skýr ábyrgðarhlutverk, markviss eftirfylgni og samrýmt regluverk stuðli að skilvirkari framkvæmd öryggismála í skólum (Alba og Gable, 2012; Vallinkoski og Koirikivi, 2020).

Nemendur eiga að geta treyst því að öryggi þeirra sé alltaf haft að leiðarljósi. Færa má rök fyrir því að félagslegt, andlegt og líkamlegt öryggi nemenda þurfi að vera heildstætt í íslensku skólastarfi. Í ljósi þess má velta því fyrir sér hvernig best sé að tryggja að viðbúnaður, leiðbeiningar og daglegt skólastarf styðji hvert annað þannig að allir nemendur njóti sambærilegs öryggis óháð skóla eða sveitarfélagi. Hættur gera ekki boð á undan sér.

Heildstæð sýn á öryggi og viðbúnað er því mikilvæg forsenda þess að tryggja jafnan rétt nemenda til öruggs skólaumhverfis.

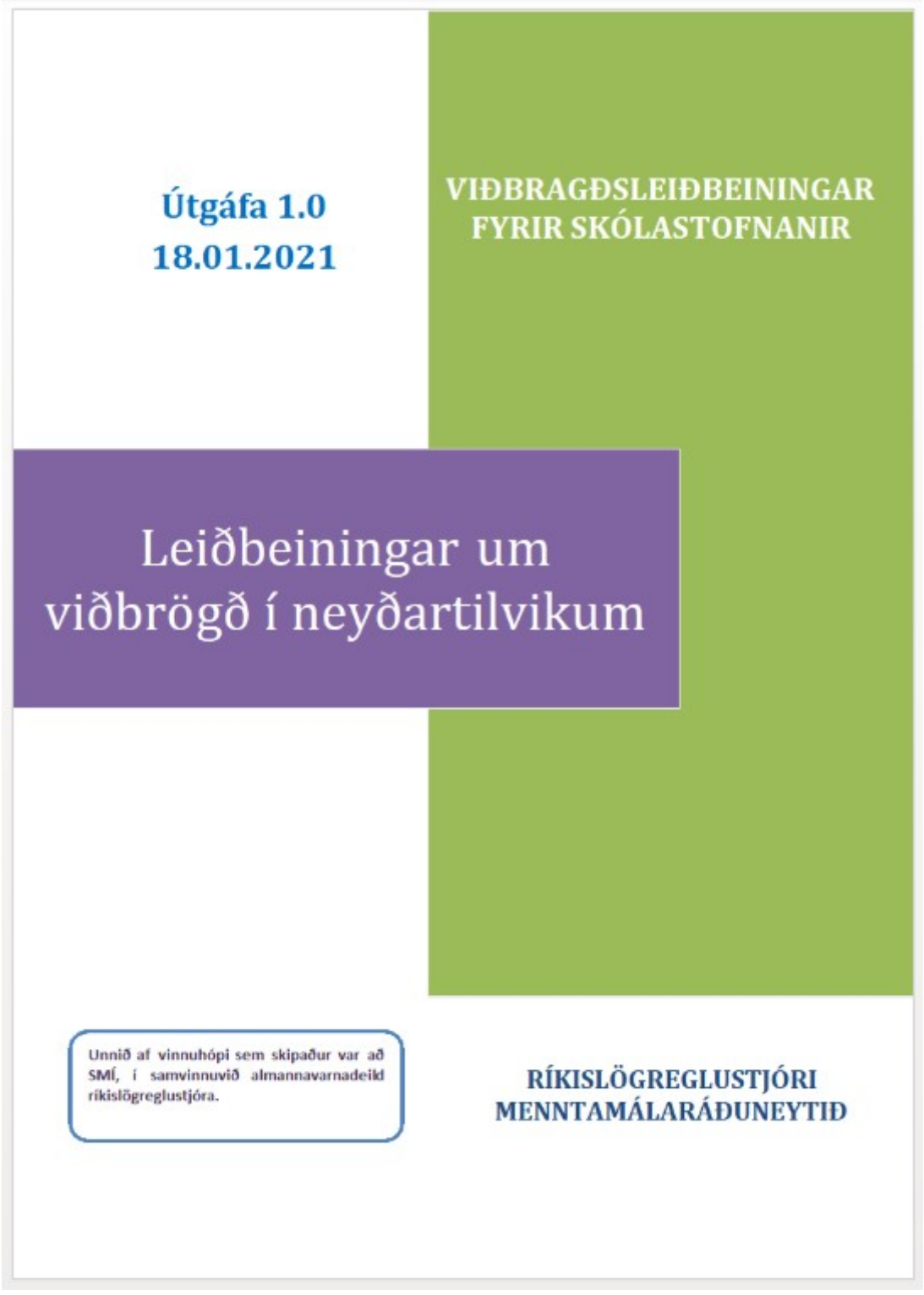

Viðbragðsáætlanir fyrir skólastofnanir

Heimildir

Alba, D. J. og Gable, R. K. (2012). School safety planning: Barriers to implementation perceived by district leadership and first responders. K – 12 Education. 17. *Northeastern Educational Research Association.* https://scholarsarchive.jwu.edu/k12_ed/17

Bacchi, C. (2025). *What's the problem represented to be? A new thinking paradigm.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032678382

Boon, H. J., Pagliano, P., Brown, L., og Tsey, K. (2012). An assessment of policies guiding school emergency disaster management for students with disabilities in Australia. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 9(1), 17 – 26. https://doi.org/10.1111/j.1741-1130.2012.00331.x

Bradshaw, C. P., Cohen, J., Espelage, D. L. og Nation, M. (2021). Addressing school safety through comprehensive school climate approaches. *School Psychology Review*, *50*(2–3), 221–236. https://doi.org/10.1080/2372966X.2021.1926321

Chung, S., Danielson, J. og Shannon, M. (2009). School-based emergency preparedness: A national analysis and recommended protocol. AHRQ Publication Nr. 09-0013. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality.

Garðabær. (2026, 20. apríl). *Upplýsingar um umferðaróhapp – samantekt frá foreldrafundi 13. apríl.*https://www.gardabaer.is/frettir/upplysingar-um-umferdarohapp-samantekt-fra-foreldrafundi-13-april

Global Alliance for Disaster Risk Reduction and Resilience in the Education Sector. (2022). *Comprehensive school safety framework 2022-2030; For child rights and resilience in the education sector.* https://knowledge.unicef.org/CEED/resource/comprehensive-school-safety-framework-2022-2030-child-rights-and-resilience-education

Gunnar E. Finnbogason og Hildur Björg Gunnarsdóttir. (2010). Tilvist og uppbygging áfallaáætlana í grunnskóla. *Ráðstefnurit Netlu* – Menntakvika 2010. https://skemman.is/bitstream/1946/7828/1/0122.pdf

Jónína Dagmar Ásgeirsdóttir. (2013). Áfallaáætlanir og áfallateymi í leikskólum í Reykjavík: Tilvist og hlutverk.

https://skemman.is/bitstream/1946/15882/1/B%20Ed-ritger%c3%b0%20J%c3%b3n%c3%adnu%20Dagmarar%20%286%20ma%c3%ad%202013%29.pdf

Lög um grunnskóla nr. 91/2008

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2021). *Handbók um velferð og öryggi barna í grunnskólum*. https://mms.is/handbaekur-um-oryggi-og-velferd-barna-i-leik-og-grunnskolum

Reglugerð um ábyrgð og skyldur aðila skólasamfélagsins í grunnskólum nr. 1040/2011

Ríkislögreglustjóri og mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2021). Viðbragðsleiðbeiningar fyrir skólastofnanir. Leiðbeiningar um viðbrögð í neyðartilvikum. https://mms.is/handbaekur-um-oryggi-og-velferd-barna-i-leik-og-grunnskolum

Silja Rún Sigurðardóttir. (2026, 29. mars). Ósátt með ábyrgðarleysi eftir að börn lentu í bílslysi á skólatíma. *Vísir.* https://www.visir.is/g/20262861945d/o-satt-med-a-byrgdar-leysi-eftir-ad-born-lentu-i-bil-slysi-a-skola-tima

Schildkraut, J., Greene-Colozzi, E., Nickerson, A. B. og Florczykowski, A. (2023). Can school lockdowns save lives? An assessment of drills and use in real-world events. *Journal of School Violence*, *22*(2), 167–182. https://doi.org/10.1080/15388220.2022.2162533

Tipler, K., Tarrant, R., Johnston, D. og Tuffin, K. (2017). Are you ready? Emergency preparedness in New Zealand schools. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *25*. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.09.035

Vallinkoski, K. K. og Koirikivi, P.-M. (2020). Enhancing Finnish basic education schools' safety culture through comprehensive safety and security management. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, *6*(2), 103–115. https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1720069

Um höfund

Svava Magdalena Hönnudóttir lauk B.A.-prófi í uppeldis- og menntunarfræðum við Háskóla Íslands árið 2026. Síðasta áratug hefur hún starfað í leik- og grunnskólum bæði á Íslandi og í Svíþjóð. Hún er einnig sjúkraliði að mennt og hefur verið meðlimur björgunarsveita. Svava hóf nýlega störf sem sérkennari í snemmtækri íhlutun við leikskólann Múlaborg í Reykjavík.

SKÓLAÞRÆÐIR
TÍMARIT SAMTAKA ÁHUGAFÓLKS UM SKÓLAÞRÓUN
Grein birt 10. september 2026